

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

монографія

за матеріалами праць наукової групи
за науковою редакцією професора
Леди Василівни Шірінян

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК 339.137.2 : 368 (477)

К 64

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету харчових технологій
(протокол № 4 від 28 листопада 2019)*

Рецензенти:

Ольга Кнейслер, д-р екон. наук (08.00.08), проф., завідувач кафедри фінансового менеджменту та страхування Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль);

Юлія Коваленко, д-р екон. наук (08.00.08), проф. кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);

Наталія Приказюк, д-р екон. наук (08.00.08), доц., завідувач кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ).

К 64 Конкурентоспроможність страхового ринку України в умовах активізації глобалізаційних процесів: колективна монографія [текст] / за матеріалами праць наукової групи і науковою редакцією д-ра екон. наук, проф. Л. В. Шірінян. – К. : Видавництво Ліра-К, 2020. – 404 с.

ISBN 978-617-7844-40-1

Монографія є збірником праць і дослідницьких результатів наукової групи Лади Шірінян (завідувача кафедри фінансів Національного університету харчових технологій), одержаних в рамках проекту МОНУ (№ 0117U001246, наказ № 198 від 10.02.2017).

У виданні знайшло відображення розв'язання комплексної проблеми, пов'язаної з конкурентоспроможністю, ключовими показниками ефективності та новими інструментами фінансового регулювання страхового ринку України, викладено наукове обґрунтування гіпотез і запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності страхового ринку в умовах активізації глобалізаційних процесів.

Монографія розрахована на аспірантів і наукових співробітників, практиків страхової справи, представників державних органів регулювання фінансового ринку, і буде цікавою для тих, хто досліджує актуальні проблеми страхової науки.

УДК 339.137.2 : 368 (477)

Розповсюджувати та тиражувати без письмової згоди редактора заборонено

© Шірінян Л. В. 2020

ISBN 978-617-7844-40-1

© Шірінян Л. В., дизайн обкладинки, 2020

НАУКОВА ГРУПА – АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

КЕРІВНИК ГРУПИ

Шірінян Лада Василівна – науковий керівник групи, головний науковий співробітник; відповідальний виконавець і керівник держбюджетної наукової теми **МОНУ (0117U001246, 2017-2019)**, у рамках якої підготовлено монографію; автор концепції монографії та наукових гіпотез; науковий редактор монографії; суб'єкт права власності на видання.

Лада Шірінян – доктор економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Закінчила Ленінградський фінансово-економічний інститут (із 2012 р. Санкт-Петербурзький державний економічний університет).

У переліку поставлених сучасних наукових проблем у галузі фінансів і страхування, що знайшли розв'язання в

попередніх дослідженнях Лади Шірінян, є такі:

- 1) 2009–2013 роки – ініціація та розробка мікрострахування – нового соціально орієнтованого пріоритетного напрямку розвитку фінансового сектора України; страховий захист бідного та малозаможного населення України і бізнесу, адресне мікрострахування (монографія: Мікрострахування в Україні: бути чи не бути? Черкаси, 2012, 208 с.; Journal of Eastern European and Central Asian Research, 2019, 6 (2)).
- 2) 2003–2007 роки – фінансова стійкість підприємств та фактори впливу на фінансову стійкість страховиків (Фінанси, 2004, 6; Фінанси України, 2005, 9; Економіка України, 2005, 9; Актуальні проблеми економіки, 2007, 9).
- 3) 2004–2007 роки – рейтингова система і рейтинг-оцінка страховиків (Фінанси України, 2005, 11; Світ фінансів, 2007, 2).
- 4) 2000–2002 роки – «інтерактивне» страхування та інноваційні методи страхування в режимі «on-line» (Економіст, 2002, 11; Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2001, 534).

- 5) 2006–2014 роки – доведення розмірного ефекту у страхуванні, «атракторні» зони максимальної рентабельності; розробка «методу сходинок» диференціації маленьких страховиків за основними видами діяльності та можливості працювати з невеликим статутним капіталом з поступовим (кожні п'ять років) зростанням капіталу – (монографія: Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики, Київ, 2014, 458 с.; Економіка і прогнозування, 2011, 4; Дисертація кандидата наук, 2007, 232 с.).
- 6) 2007–2010 роки – нанотехнології як новий потенційний клас ризику і об'єкт страхового захисту (Проблеми науки, 2010, 6, 34).
- 7) 2010–2014 роки – нові принципи визначення фінансових результатів страховиків і поділу на види діяльності; запуск «диференційованого оподаткування прибутків» страховика за різними видами діяльності – фінансової, інвестиційної, основної операційної діяльності та іншої операційної (монографія: Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики, Київ, 2014, 458 с.; Економіка України, 2010, 6; Фінанси України, 2010, 5; Бухгалтерський облік і аудит, 2013, 1).
- 8) 2010–2012 роки – протидія страховому шахрайству – визначення і пропозиції щодо внесення до нової редакції Закону «Про страхування» понять страхового шахрайства суб'єктів страхового ринку: «страхового шахрайства страхувальника», «страхового шахрайства страховика», «страхового шахрайства агентів та інших страхових посередників», «страхового шахрайства інших суб'єктів, що мають пряме або опосередковане відношення до договору страхування» (Економіка та право, 2010, 3; 2012, 1).
- 9) 2007–2012 роки – розробка методики проведення фінансової аудиторської перевірки з урахуванням елементів фінансового аналізу (Формування ринкових відносин в Україні, 2012; Дисертація кандидата наук, 2007, 232 с.).
- 10) 2014–2016 роки – обґрунтування державно-приватного фонду запобіжних заходів – на макроекономічному рівні країни на засадах державно-приватного партнерства; фондів страхових гарантій і превентивних заходів – на мезоекономічному рівні об'єднань страховиків (монографія: Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики, Київ, 2014, 458 с.; Економіка України, 2016, 9; Економіка і прогнозування, 2015, 4).

ЧЛЕНИ ГРУПИ - ВИКОНАВЦІ ПРОЕКТУ

Арич Михайло Іванович – молодший науковий співробітник.

Михайло Арич – кандидат економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Закінчив Буковинський державний фінансово-економічний університет (м. Чернівці).

Наукові інтереси: ринок страхових послуг, використання страхування підприємствами АПК, генетичні дослідження у страхуванні.

Багацька Катерина Володимирівна – старший науковий співробітник (2017–2018).

Катерина Багацька – кандидат економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Закінчила Дніпропетровський державний аграрний університет (м. Дніпро).

Наукові інтереси: взаємодія юридичних осіб на страховому ринку, капіталізація компаній в умовах глобалізації.

Бойко Світлана Василівна – молодший науковий співробітник.

Світлана Бойко – кандидат економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Закінчила Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (м. Київ).

Наукові інтереси: фіскальний потенціал страхового ринку, капіталізація страхових компаній, макроекономічні основи фінансової безпеки.

Климаш Наталія Іванівна – старший науковий співробітник.

Наталія Климаш – кандидат економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами. Закінчила Національний університет харчових технологій (м. Київ).

Наукові інтереси: використання страхування суб'єктами страхового ринку, ефективність з позиції вартісно-орієнтованого підходу, агрострахування.

Роганова Ганна Олександрівна – науковий співробітник.

Ганна Роганова – кандидат економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Закінчила Донбаську державну машинобудівну академію (м. Краматорськ).

Наукові інтереси: фінансовий аудит у страхових компаніях, страхові ринки в ЄС, моделювання фінансових показників за допомогою методів статистичного аналізу.

Шірінян Арам Сергійович – головний науковий співробітник, експерт з економіко-математичного моделювання і якості результатів групи, технічний редактор наукового видання.

Арам Шірінян – доктор фізико-математичних наук. Закінчив із відзнакою Єреванський державний університет за спеціальністю «фізика» (м. Єреван).

Наукові інтереси: моделювання процесів в економіці, закономірності функціонування страхових ринків України та країн ЄС, конкурентоспроможність і фінансова безпека страхового ринку, ринок банківських послуг.

ЗМІСТ

НАУКОВА ГРУПА – АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ.....	3
ПЕРЕДМОВА ЕКСПЕРТА	9
ПЕРЕДМОВА РЕЦЕНЗЕНТІВ	10
ПЕРЕДМОВА НАУКОВОГО КЕРІВНИКА-РЕДАКТОРА.....	12
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ РОЗРІЗ.....	24
1.1. Нова методологія комплексної оцінки конкурентоспроможності страхового ринку України – частина 1: фактор масштабу (Шірінян Л. В., Шірінян А. С.).....	24
1.2. Нова методологія комплексної оцінки конкурентоспроможності страхового ринку України – частина 2: фактор суперництва (Шірінян Л. В., Шірінян А. С.)...	50
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....	76
2.1. Комплексна оцінка відкритості ринків банківських і страхових послуг України (Шірінян Л. В., Шірінян А. С.).....	76
2.2. Аналіз розміщення страхових резервів і перестраховання у нерезидентів (Шірінян Л. В.).....	99
2.3. Аналіз проникнення страховиків з іноземним капіталом на страховий ринок України (Шірінян Л. В., Шірінян А. С.).....	117
РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ.....	134
3.1. Вплив кількості страховиків на показники страхової галузі України (Шірінян Л. В., Шірінян А. С.).....	134
3.2. Вплив активів на прибутковість страховиків: випадок Німеччини (Шірінян Л. В., Роганова Г. О.).....	153

РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ СТРАХУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	173
4.1. Ринок агрострахування в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку (Шірінян Л. В., Климаш Н. І.).....	173
4.2. Витрати на страхування як фактор конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості України (Шірінян Л. В., Арич М. І.).....	187
4.3. Взаємодія юридичних осіб зі страховим ринком України (Шірінян Л. В., Багацька К. В.).....	214
РОЗДІЛ 5. ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКОВУВАННЯ УЧАСНИКІВ СТРАХУВАННЯ.....	236
5.1. Надходження до Державного бюджету України від податку на прибуток страховиків (Шірінян Л. В., Бойко С. В.)	236
5.2. Оподаткування прибутку страхових компаній України у контексті запровадження податку на виведений капітал (Шірінян Л. В., Бойко С. В.).....	256
5.3. Особливості оподаткування юридичних осіб, що використовують страхування (Шірінян Л. В.).....	271
РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У СТРАХУВАННІ.....	284
6.1. Динамічна модель фінансової стійкості страхової компанії (Шірінян Л.В.).....	284
6.2. Ключові показники ефективності функціонування страхового ринку України (Шірінян Л.В., Шірінян А.С.).....	304
РОЗДІЛ 7. ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ І САМОРЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ.....	332
7.1. Протидія страховому шахрайству на мікроекономічному і макроекономічному рівнях (Шірінян Л. В.).....	332
7.2. «Метод сходинок» – як метод раціоналізації формування статутного капіталу «non-life» страховиків (Шірінян Л. В.)...	364
7.3. Фінансовий аудит як необхідна умова саморегулювання страховиків на ринку (Шірінян Л. В., Роганова Г. О.).....	378
АНОТАЦІЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ	403

ПЕРЕДМОВА ЕКСПЕРТА

На мою думку, Лада Василівна Шірінян – найкращий представник української фінансової науки, яскрава особистість, у якій гармонійно поєднуються риси талановитого науковця і керівника колективу. Вона добре відома у фаховому середовищі з різних важливих наукових позицій як автор інноваційних підходів, серед яких особливо актуальним залишається мікрострахування. Підтвердженням моїх слів слугує нова монографія наукової групи під керівництвом Лади Василівни, яка пропонується читачу.

У виданні запропоновано розв'язання актуальних проблем ринку страхових послуг України. Я звернув особливу увагу на такі новели, які, на мою думку, слугують новими напрямками досліджень в страховій науці:

Розділ 1 – нова методологія комплексної оцінки конкурентоспроможності ринку страхових послуг України.

Розділ 2 – методологія комплексної оцінки відкритості ринків банківських і страхових послуг України.

Розділ 6 – економіко-математичне формулювання і класифікація ключових показників ефективності функціонування страхового ринку України.

Розділ 7 – нова методика проведення фінансової аудиторської перевірки з урахуванням елементів фінансового аналізу.

Зважаючи на глибину розробки проблеми, наукове та практичне значення висловлюю підтримку монографії і вважаю, що авторський колектив опублікував працю, що має важливе значення для розвитку фінансової науки.

Я із задоволенням рекомендую монографію наукової групи Лади Шірінян не тільки науковцям, які досліджують проблеми страхування, а й керівникам страхових компаній, державним діячам, викладачам, аспірантам і студентам навчально-наукових установ з поглибленим вивченням фінансів, банківської справи і страхування, адже кожен знайде для себе в монографії щось інноваційне та корисне.

Олександр Залєтов
кандидат екон. наук, доц.
член Нацкомфінпослуг

ПЕРЕДМОВА РЕЦЕНЗЕНТІВ

Запорукою конкурентоспроможності страхового ринку України є наявність чіткої стратегії його розвитку разом із науковим обґрунтуванням підходів і конкретних програмних документів, у яких формується державна політика стосовно страхування. Саме наукове обґрунтування пропонується науковою групою Лади Шірінян.

Досліджуючи конкурентоспроможність страхового ринку, авторським колективом забезпечено комплексний підхід. Новаторськими є всі розділи монографії, оскільки авторами вперше пропонується понятійна сутність «конкурентоспроможності ринку страхових послуг» разом із формулюванням нової методології оцінки та порівнянням страхових ринків на світовому рівні. Наукова новизна розкривається в розробці ключових показників ефективності функціонування страхового ринку України, новою економіко-математичною моделлю фінансової стійкості. Заслугою на підтримку розроблена авторами нова методологія відкритості ринків, яку було вдало апробовано на випадках проникнення страховиків з іноземним капіталом. Такі результати відповідають світовому рівню досягнень.

Усе висловлене вище свідчить про великий обсяг виконаної роботи наукової групи Лади Шірінян, про інноваційні шляхи розв'язання зазначених проблем, що відображено у конструктивних пропозиціях, викладених у виданні.

Звичайно, рецензована монографія, як і будь-яке нове дослідження, не позбавлена дискусійних моментів. Водночас, на мою думку, наукова праця є вагомим внеском у страхову науку, а результати, висновки та рекомендації авторів монографії можуть бути досить широко використані як у теоретичній площині, так й у практичній: у діяльності уповноважених органів; у наукових дослідженнях фахівців із фінансів, банківської справи та страхування; у викладацькій роботі під час підготовки до лекцій і семінарських занять у навчально-наукових закладах.

*Ольга Кнейслер,
доктор екон. наук, завідувач кафедри
фінансового менеджменту та страхування,
Тернопільського національного економічного університету*

Актуальність монографії зумовлена потребою подолання слабкої конкурентоспроможності вітчизняного страхового ринку. Видання формує нові знання і відкриває цікавий світ сучасної страхової науки, визначає шляхи запровадження нових дієвих інструментів регулювання, які поліпшують ефективність страхових процесів.

Принципово по-новому викладено питання визначення диспропорцій гравців на ринку за допомогою показника Джині – Шірінян; побудовано нову динамічну модель фінансової стійкості страхової компанії; інноваційна сутність пропозицій керівника наукової групи особливо яскраво розкривається в концепції ключових показників ефективності функціонування страхового ринку України, питання, яке є «фронтлайнером серцебиття» фінансової науки і страхової справи для всіх країн з ринковою економікою.

Поза всяким сумнівом, отримані результати мають важливе науково-практичне значення, оскільки теоретичні наближення і моделі доведено до стадії практичних пропозицій і розробок. Вважаю, що цією працею автори зробили істотний особистий внесок і показали, що є лідерами наукового простору України.

Юлія Коваленко,

*доктор екон. наук, проф. кафедри фінансових ринків
Університету державної фіскальної служби України*

Вітчизняний страховий ринок вступив у новий період відкритості, де учасниками ринкових відносин стають як українські, так й іноземні гравці. Саме з таких позицій авторами монографії визначаються тренди, раціональні мотивації гравців ринку і результатно-орієнтовані дії, пропонуються нові наукові підходи і сучасні механізми регуляції страхового ринку України в умовах глобалізаційних процесів.

Видання вирізняється науковою новизною і, поза сумнівом, стане джерелом нових знань і розробок для тих, хто вивчає актуальні проблеми страхування.

На мою думку, для аспірантів-фінансистів, науковців і фахівців-практиків, які цікавляться страховим ринком України, монографія авторського колективу під керівництвом Лади Василівни Шірінян буде однією з найкращих праць, які можна знайти в українському науковому просторі.

Наталія Приказюк,

*доктор екон. наук, завідувач кафедри
страхування, банківської справи та ризик-менеджменту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПЕРЕДМОВА НАУКОВОГО КЕРІВНИКА-РЕДАКТОРА

*В умовах ринкової економіки принцип природного відбору
через конкуренцію страховиків
і конкурентоспроможність страхових послуг,
що зумовлені бажанням
отримати максимальне збагачення і прибуток,
є головною рушійною силою еволюції страхових компаній.*

Лада Шірінян

Згідно з рейтингом конкурентоспроможності, Україна в 2019 році посідала 85-ту сходинку серед 141 країни світу. Питома вага страхової галузі у ВВП країни становить близько 1,5–2 %, тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 10–15 %. Існують *проблеми*: недостатнього рівня забезпечення страхового захисту, конкурентних переваг національних постачальників страхових послуг і слабкої конкуренції, низьких бюджетних надходжень та інвестування страховиками в реальний сектор економіки. Розв'язання зазначених проблем вимагає нових підходів на основі науково-обґрунтованих рішень. Актуальним стає науковий пошук таких інструментів регулювання й індикаторів конкурентоспроможності, що найбільше підходять для суб'єктів вітчизняного страхового ринку. Для цього необхідно дослідити реальний стан страхового ринку з урахуванням кращих світових розробок, синергетики макроекономічних аспектів і мікроекономічних чинників.

Керівником групи в рамках міжнародної співпраці за програмою Німецької служби академічних обмінів (ДААД; нім. «Deutscher Akademischer Austauschdienst», DAAD) було досліджено динаміку показників страхового ринку Німеччини [Л. В. Шірінян, Журнал європейської економіки, 2012]. По-перше, постало питання продовження такого дослідження та порівняння страхових ринків України і Німеччини з позицій імплементації європейських вимог у вітчизняні реалії, по-друге, виникла ідея запропонувати нову методологію оцінки конкурентоспроможності ринку страхових послуг, яка б могла бути уніфікованою й описувати страховий ринок

будь-якої країни і навіть порівнювати ринки різних країн світу. Саме така ідея стала ключовою для цього дослідження і була успішно втілена в **розділі 1** через запровадження нових відносних показників та міжнародну координацію.

Останніми роками на ринку почали працювати страховики з іноземним капіталом (СКІК). Виникла ідея оцінити оптимальність присутності СКІК з позицій теорії відкритої економіки і дослідити їхній вплив на розподіл послуг і розвиток страхового ринку України в сучасних умовах. Питання є важливим, оскільки воно пов'язано не лише із ключовою ідеєю дослідження, а й корелює з проблемою визначення рівня фінансової безпеки ринку на основі «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Розпорядження Антимонопольного комітету України від 2002 року щодо «ступеня відкритості ринку» з позицій питомої ваги товарів, які ввозять з-за територіальних меж ринку. Завдяки дослідженню ми дійшли висновку щодо необхідності запровадження методології комплексної оцінки відкритості ринків послуг і в **розділі 2** здійснили апробацію нового підходу для ринків банківських і страхових послуг України

У вітчизняній практиці для оцінки конкуренції на страховому ринку України використовують переважно коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндала – Гіршмана. Опубліковані дані Нацкомфінпослуг стають основою більшості наукових публікацій вітчизняних авторів [О. Привалова, 2012; В. Д. Бігдаш, 2009; О. О. Гаманкова, 2009; Г. В. Кравчук, 2010]. Вітчизняним працям бракує наукового обґрунтування результируючих положень, заснованого на використанні кореляційно-регресійного аналізу на основі власних розрахунків і аналізу звітності всіх страховиків [Л. В. Шірінян, 2011]. Із цих позицій потребувала перевірки ідея використання кореляційно-регресійного аналізу на основі не офіційних звітів Нацкомфінпослуг, а власних розрахунків на основі фактичної фінансової звітності всіх страховиків за останнє десятиліття. Такий трудомісткий підхід реалізовано нами в **розділі 3** як для України (450–250 страховиків), так і для Німеччини (350–330 страховиків), що надало змогу визначити можливі закономірності.

На страховому ринку здійснюють господарську діяльність різні суб'єкти страхового ринку (підприємства, банки, брокери й інші посередники), що задіяні у страхуванні. Відповідний аналіз страхового ринку України, який би враховував усіх учасників ринку,

дотепер залишається поза увагою дослідників, оскільки є складним і трудомістким завданням (зумовленим інформаційною невизначеністю). Одна з ідей дослідження полягає у комплексному дослідженні співпраці різних суб'єктів страхового ринку. Реалізацію такої ідеї здійснено в **розділі 4** шляхом використання системного підходу і статистичного аналізу показників функціонування страхового ринку за відповідними секторами ринку і на основі дослідження ступеня активності юридичних осіб у взаємодії зі страховим ринком України. У межах такого підходу ми проаналізували співпрацю суб'єктів страхового ринку у сфері страхування аграрних ризиків, дослідили вплив страхування на показники діяльності підприємств харчової промисловості, взаємодію банківського і страхового секторів країни.

Наші оцінки надходжень до Зведеного бюджету України свідчать про досить малі частки страхування у формуванні державного бюджету (до 2 %). Наявна система оподаткування є неефективною і набуває актуальності пошук можливостей збільшення податкової віддачі страховиків. Виникла ідея дослідження та прогнозування надходжень податку на прибуток страхових компаній для надання рекомендацій стосовно збільшення податкових надходжень до Зведеного бюджету України від страховиків. Інший аспект, який ми охопили в **розділі 5** у межах дослідження, полягав у можливості запровадження податку на виведений капітал.

На зорі пострадянського становлення вітчизняної страхової науки нами було аргументовано поняття «фінансової стійкості підприємства» з позиції спроможності (тобто якості) витримувати зміни параметрів зовнішнього економічного середовища і передбачати гнучке реагування на впливи з метою відновлення стану та підвищення ефективності діяльності. Оскільки це питання пов'язане з конкурентоспроможністю і дотепер обговорюється у фаховій літературі, то ми вирішили повернутися до нього і запропонувати в **розділі 6** модельні уявлення про фінансову стійкість страхових компаній.

Використання ключових показників ефективності (КПЕ) є рушійною силою результативності в бізнесі. Однак, наскільки нам відомо, такий підхід донині не застосовано до всебічного аналізу страхового ринку, не використано у фінансовій науці для аналізу ринку фінансових послуг України. Актуальною є проблема визначення, як оцінюють ефективність страхового ринку головні його

учасники. Важливо з'ясувати, як можна використовувати КПЕ у страхуванні. Саме таке дослідження стало предметом наукового пошуку керівника групи разом із молодими вченими в **розділі 6**.

Однією із причин, що призводить до погіршення конкурентоспроможності постачальника послуг, є страхове шахрайство. Воно проявляється у вигляді збільшення ставок премій для страхувальників, зростання власних витрат страховика, зменшення податкових надходжень до бюджету і становить загрозу головному принципу адекватного розподілу зобов'язань у страхуванні щодо ризиків подій, які можуть статися. Саме тому виникла ідея дослідити страхове шахрайство з метою надання пропозицій посилення регуляторної протидії на мікроекономічному і макроекономічному рівнях, що було реалізовано в **розділі 7**.

У країнах із ринковою економікою велике значення надається розміру первинного капіталу страхових компаній. Євроінтеграційні процеси спонукають до удосконалення нормативно-правових актів у галузі страхування і підвищення норм фінансової міцності страховиків України. У **розділі 7** ми доводимо, що у цьому питанні слід шукати власні механізми розв'язання проблеми забезпечення фінансової надійності страхових компаній України. Особливої уваги потребують невеликі страхові компанії, які могли б також здійснювати страхову діяльність за певних умов.

На страховому ринку України склалася парадоксальна ситуація. З одного боку, кожний рік вітчизняні страховики надають близько 300–400 позитивних аудиторських висновків щодо достовірності інформації та задовільного фінансового стану діючих страхових компаній, а реальні показники діяльності на страховому ринку України демонструють зменшення кількості страховиків (456 – у 2010 р., 250 – у 2019 р.) і незадовільний стан справ у страховій галузі. Це свідчить про те, що аудит вітчизняних страхових компаній є переважно формальним. Новела нашої ідеї дослідження полягає в тому, що аудитор має не тільки підтвердити фінансову звітність страхової компанії, але і перевірити ключові показники діяльності страховика на предмет їхньої відповідності нормам і вимогам страхового законодавства. Реалізацію такого підходу втілено в **розділі 7** на основі запровадження нової системи показників аудиторської оцінки фінансового стану страховиків.

Монографія є збірником праць керівника групи і дослідницьких результатів наукової групи, одержаних переважно в рамках проекту

МОНУ (№ 0117U001246, наказ № 198 від 10.02.2017). Результати щодо оцінки рівня конкурентоспроможності страхового ринку Німеччини одержано за підтримки DAAD (Bilateral Exchange of Academics, 2016, 57210233) згідно з «Меморандумом про співпрацю між Міністерством освіти України та Німецькою службою академічних обмінів (DAAD)» (спільний українсько-німецький проект 91610954 у 2016 р. під керівництвом Л. В. Шірінян).

За змістом виконаної роботи монографія відповідає напрямам досліджень зі спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Частина результатів щодо макроекономічних закономірностей страхового ринку України корелює з іншими спеціальностями: 08.01.01 – економічна теорія, 08.00.04 – економіка та управління підприємствами, 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 25.00.02 – механізми державного управління (нова редакція). Монографія може бути використана при вивченні дисциплін, що належать до циклу професійної і практичної підготовки бакалаврів, магістрів й аспірантів із фінансів та кредиту.

Подяки. Керівник дослідження і члени наукової групи висловлюють щире вдячність доктору фізико-математичних наук Араму Шіріняну (НАНУ, м. Київ) за обговорення низки принципів питань з позицій моделювання й опису економічних явищ; професору Дорис Нойбергер (Doris Neuberger, Institute for Economics and Law, University of Rostock, Germany) за надану інформацію і дискусії щодо страхового ринку Німеччини, і Німецькій службі академічних обмінів (DAAD) за підтримку спільного українсько-німецького проекту.

Автори завдячують вельмишановним рецензентам – за доброзичливі відгуки і змістовні зауваження, що сприяли поліпшенню рукопису та допомогли доступно представити матеріал.

Автори будуть вдячні всім, хто надішле пропозиції щодо змісту монографії на адресу редактора монографії, і просять надсилати пропозиції щодо придбання монографії на електронну адресу кафедри fin_nuft@ukr.net або на адресу monograph@ukr.net.

До читача – із шаною й побажанням натхнення, успіхів та надією, що представлене видання слугуватиме піднесенню рівня страхової науки й організації страхової справи в Україні!

Лада Василівна Шірінян

Науковий керівник і редактор, доктор економічних наук
Київ, 2019

ВСТУП

Метою дослідження є розв'язання комплексної проблеми, пов'язаної з розвитком конкуренції на страховому ринку і забезпеченням високого рівня конкурентоспроможності страхового ринку України в умовах євроінтеграційних процесів.

Основні завдання, на розв'язання яких спрямовано дослідження:

- виявити закономірності і тенденції розвитку за останнє десятиліття, провести порівняльний аналіз страхових ринків України і Німеччини;
- розрахувати рівень конкурентоспроможності страхового ринку України на основі нового комплексного підходу дослідників проекту;
- розробити наукову концепцію і запропонувати шляхи підвищення конкурентоспроможності страхового ринку України з урахуванням євроінтеграційних процесів;
- виявити кореляцію між макроекономічними показниками страхової галузі та мікроекономічними показниками діяльності головних суб'єктів страхового ринку;
- розробити теоретико-методологічні засади моніторингу і фінансового регулювання конкуренції суб'єктів страхового ринку;
- розробити ключові показники ефективності функціонування страхового ринку України;
- дослідити оподаткування прибутку страхових компаній України в частині забезпечення державного бюджету і новацій Податкового кодексу;
- розробити модельні наближення з використанням економіко-математичних методів для оцінки конкурентоспроможності у страхуванні;
- дослідити актуальні проблеми регулювання і саморегулювання страхового ринку, дотичні до конкурентоспроможності страхової послуги.

Об'єктом дослідження є конкурентоспроможність і розвиток страхового ринку України в умовах євроінтеграційних процесів.

Предмет дослідження – інструменти забезпечення, прикладні аспекти конкурентоспроможності й оптимізація регулювання діяльності суб'єктів страхового ринку.

В основу дослідження покладено перелік таких основних гіпотез:

- Конкурентоспроможність ринків страхових і банківських послуг України залежить від ступеня відкритості і кількості гравців на ринку.
- Чим більша фактична кількість страхових компаній на ринку, тим меншим є фактичне значення індексу Герфіндаля – Гіршмана, а отже, тим менш монополізованим є такий ринок.
- Існує залежність між конкурентоспроможністю підприємства та частиною грошей, що виділяється підприємством на страхування: суб'єкти страхового ринку з вищою конкурентоспроможністю є більш схильними до страхування.
- Зростання конкурентоспроможності страхового ринку зумовлює зростання кількості договорів страхування.

У межах дослідження податкового навантаження було висунуто гіпотезу щодо факторної залежності надходжень податку на прибуток страховиків (цільова функція) від ключових індикаторів розвитку страхового ринку (фактори): кількість страхових компаній, кількість укладених договорів, розмір активів страховиків, дохід від реалізації послуг у вигляді валових страхових премій, базова ставка податку на прибуток підприємств, ВВП країни. Перевірку такої гіпотези було виконано за допомогою багатфакторної регресійної моделі.

Методологія досліджень. Для підтвердження або спростування гіпотез дослідницькою групою використані: системний підхід, статистичний аналіз, порівняльний аналіз і тренди, дослідження зарубіжного досвіду; економіко-математичне моделювання і кореляційно-регресійний аналіз впливу окремих факторів на фінансові результати суб'єктів страхового ринку і страхової галузі (використано пакети програм SPSS, MathCad, Excel); екстраполяція, графічний аналіз; методи апроксимації кривих у графічних редакторах Grapher, Excel; комп'ютерне моделювання і чисельні методи – для обрахунку модельних завдань і складних статистичних сум (програмне кодування авторів на Fortran 90).

Методологія дослідження ключових показників ефективності (КПЕ) функціонування страхового ринку України спирається на елементи фінансового аналізу в частині формулювання КПЕ на

мікрорівні суб'єкта ринкових відносин і на базові положення статистичного аналізу на макроекономічному рівні страхового ринку.

Ключові результати дослідження. У монографії представлено результати, які охоплюють питання конкурентоспроможності страхового ринку України в умовах активізації глобалізаційних процесів. Новими є положення і такі судження:

1) Концепція конкурентоспроможності ринку страхових послуг України разом із новою дефініцією поняття *«конкурентоспроможність ринку послуг»* як комплексної порівняльної характеристики, що визначає ступінь переваги сукупності показників одного ринку послуг над сукупністю показників ринків послуг інших країн світу (ринків інших галузей економіки), характеризує спроможність вести суперництво і відображає досконалість конкурентної взаємодії суб'єктів такого ринку. Обґрунтовано, що банкрутство найбільшого страховика не буде відчутним для страхового сектора України і не буде руйнівним для фінансової системи України. Аргументовано, що привабливими ринками-орієнтирами для України є страхові ринки країн із перехідною економікою Польщі та Туреччини.

2) Методологія комплексної оцінки відкритості ринку послуг і класифікація типів ринків за критерієм відкритості та визначення зон оптимальної, небезпечної, попереджувальної, помірної та неприпустимої відкритості ринку. Процедура аналізу застосовано як для всього страхового ринку, так й окремо для секторів: ринку страхування життя; ринку страхування іншого, ніж страхування життя; ринку перестраховання. Підхід розширено для оцінювання ринку банківських послуг України.

3) Виявлено: а) ізоляцію в останні 25 років в частині імпорту страхових послуг, б) закритість у частині експорту страхових послуг, в) відкритість і високу залежність від транснаціональних постачальників за чистими преміями. Останнім часом інтегральний показник відкритості страхового ринку майже не змінювався і перебував у межах оптимального рівня «open optimal», що відповідає оптимальному індикатору економічної безпеки.

4) Нова методика обрахунку нерівномірності розподілу об'єктів у статистичному аналізі через математичне формулювання

модифікованого показника Джині – Шірінян і вперше визначений результат 0,8 для страхового ринку України.

5) Інтегральний показник конкурентоспроможності страхового ринку разом із поділом та класифікацією типів ринків за критерієм конкурентоспроможності на основі міжнародних стандартів і власних розробок.

6) Показник концентрації для перших трьох страховиків України з іноземним капіталом (СКІК) становить близько 9,22 %, що свідчить про відсутність монополізації з боку СКІК, хоча останніми роками показник концентрації має тенденцію до збільшення. Значення ємності страхування для СКІК є невисоким, на рівні 0,56 %, що свідчить про фактичну відсутність впливу діяльності СКІК на формування ВВП.

7) Спостерігається зменшення показника фактичного запасу платоспроможності у 2018 порівняно із 2013 роком, норми щодо розміщення коштів технічних резервів «non-life» й активів «life» страховиків виконуються. Переважне розміщення коштів відбувається у банківські вклади і цінні папери, емітовані державою (для страховиків «life»), і не цікавими для страховиків є банківські метали, акції, облігації та інвестиції в економіку України.

8) Гіпотези щодо зв'язку кількості діючих страховиків і: а) обсягів страхових премій знаходять підтвердження в іноземній валюті та не підтверджуються для середньої премії, що припадає на одного страховика; б) обсягів податкових надходжень у державний бюджет підтверджуються для величини таких надходжень в іноземній валюті та не підтверджуються для величини податкових надходжень у національній валюті; в) кількістю договорів страхування знаходить підтвердження з високим рівнем кореляцій як для загальної кількості договорів, так і для середнього числа договорів одного страховика в рік; г) ступеня монополізації страхового ринку знаходить підтвердження для страхування «non-life» в останнє десятиліття; д) конкуренції знаходить підтвердження для всього ринку і ринку «non-life» страхування і не підтверджується для ринку «life» страхування; е) страхового проникнення підтверджується лише для 2008–2018 років, коли збільшення кількості постачальників послуг приводить до зростання ролі страхування в економіці країни.

9) Виявлено, що найпоширенішими формами співпраці та конвергенції страхових компаній і банків є агентські відносини й об'єднання страховиків і банків у договірні альянси з метою успішного просування страхових продуктів. Аналіз ринкової капіталізації українських компаній засвідчив її низький рівень і домінування сировинного та банківського секторів та низький відсоток страхових і технологічних компаній, що суперечить світовим тенденціям.

10) Агросстрахування в Україні переважно здійснюється у сфері рослинництва (погодні ризики), а частка агросстрахування у портфелі страховиків є невисокою за винятком лише двох страховиків. Країнами-орієнтирами для України можуть слугувати Іспанія, Туреччина, Канада. Нові механізми співпраці суб'єктів страхового ринку у сфері страхування аграрних ризиків мають здійснюватися на основі державно-приватного партнерства: за таким підходом невеликі фермери могли б сплачувати лише частку вартості страхової премії, решту доплачувала б держава через спеціальний фонд (за участі Агросстрахового пулу).

11) Нова методика оцінювання впливу страхування та ефективність діяльності підприємств харчової промисловості (ПХП), у межах якої визначено, що найбільший вплив на результуючі витрати на страхування має фактор чистого доходу, що надає змогу резюмувати: по-перше, чим більшим є чистий дохід ПХП, тим більше коштів ПХП витрачає на страхування; по-друге, результати не підтверджують гіпотезу стосовно наявності кореляцій між часткою витрат на страхування у загальних витратах ПХП і ключовими показниками діяльності ПХП, такий зв'язок можливий для ПХП з високою ефективністю ведення бізнесу.

12) Запровадження нового підходу «диференційованого оподаткування» прибутків страховиків за окремими видами діяльності збільшує податкову віддачу і зменшує можливість участі страховиків у наданні послуг із податкової оптимізації.

13) Внесення до складу витрат платника податку – юридичної особи витрат на страхування ризиків, пов'язаних зі страховим захистом працівників із низьким рівнем доходу, для яких підприємство – юридична особа є основним місцем роботи, створює економічні стимули

як для працівників підприємства, так і для самого підприємства та держави.

14) У зв'язку з реформуванням прибуткового оподаткування страховиків може змінитися розрахунок чистого прибутку і необхідно врахувати коефіцієнт дивідендних виплат та фінансовий результат до оподаткування. За рахунок реформування прибуткового оподаткування страхові компанії можуть щороку отримувати додатковий власний капітал у розмірі близько 2 млрд грн з тенденцією до зростання.

15) Фінансова стійкість підприємства – це властивість або здатність підприємства так реагувати на зміну факторів впливу, щоб, принаймні, не погіршувати значення показників діяльності і фінансовий стан. Стійкий фінансовий стан компанії має характеризуватися увігнутою кривою залежності показника діяльності від значення фактора (з мінімумом) навколо вихідного стану. Такий підхід гармонізує фінансово-економічний аналіз в економіці з дослідженням стійкості систем у природничих науках.

16) Розробка і класифікація системи КПЕ функціонування страхового ринку України для головних учасників (споживачів послуг, постачальників послуг, держави, власників) на основі макрота мікроекономічних показників, яка надає змогу отримати комплексну характеристику результатів, що досягаються, з позицій різних учасників страхування. Новий підхід передбачає можливість застосування розроблених КПЕ як для оцінки всього страхового ринку, так й окремої страхової компанії чи страхової послуги.

17) Запропоновано формулювання та визначення поняття страхового шахрайства суб'єктів страхового ринку – страхового шахрайства страхувальника, страховика, агентів та інших страхових посередників, страхового шахрайства інших суб'єктів, які мають прямий або опосередкований стосунок до договору страхування. *Страхове шахрайство* – це змова або свідомо протиправна поведінка окремих суб'єктів страхових відносин, навмисно неправильне відображення (подання) даних щодо умов договору страхування, внаслідок чого такі суб'єкти отримують можливості незаконно змінити (використати) умови договору страхування на свою користь чи отримати відшкодування без належних підстав, що впливають із

законодавства, заволодіти чужим майном чи придбати права на майно шляхом обману, зловживання довірою. Пропонується внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України, Закону України «Про страхування».

18) Аргументовано доцільність створення централізованої бази даних про шахраїв та їхні злочинні дії, доступ до якої матимуть усі страховики та страхувальники. Розкрито індикатори вірогідності наявності шахрайських схем і визначено інструменти боротьби зі страховим шахрайством. Запропоновано створення незалежного страхового детективного агентства як необхідного елемента механізму безпеки та протидії страховому шахрайству. Побудовано схему взаємовідносин між страховим детективним агентством, суб'єктами ринку й органами контролю та визначено джерела надходжень і витрат такого агентства.

19) Запропоновано «метод сходинок» – замінити фіксовані розміри мінімальних статутних капіталів страхових компаній України динамічними розмірами, які пропорційні обсягу страхових сум і які залежатимуть від виду діяльності, ступеня ризику. Ця пропозиція особливо актуальна у випадку малих страхових компаній, вплив яких на страхування в Україні може бути несуттєвим за масштабом, але важливим як для страхувальника, так і страховика з погляду конкурентоспроможності ринку страхових послуг.

20) Запропоновано внесення елементів фінансового аналізу для розширення кола показників фінансового аудиту з позицій підвищення ефективності контролю за діяльністю і саморегулювання страховиків. Підхід охоплює групи показників ліквідності та платоспроможності, ділової активності, фінансової стійкості тощо. Його апробовано на прикладі вибіркового страховиків.

РОЗДІЛ 1

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ РОЗРІЗ

1.1. Нова методологія комплексної оцінки конкурентоспроможності ринку страхових послуг України – частина 1: фактор масштабу

УДК 368(477)+339.727.2

Л. В. ШІРІНЯН, А. С. ШІРІНЯН

Анотація

У роботі розкрито першу частину нової методології комплексної оцінки конкурентоспроможності ринку страхових послуг України (РСПУ). У рамках підходу обґрунтовано, що на світовому рівні та в межах єврозони РСПУ відповідає малому масштабу. Наявні спадна тенденція величини активів (у доларах США) і ступеня впливу страхового сектора на формування ВВП, неоднорідність і диспропорційність послуг усередині країни, оптимальний рівень відкритості ринку, високі бар'єри входження, великий запас зростання активів. Привабливими ринками-орієнтирами для України є страхові ринки країн із перехідною економікою Польщі та Туреччини.

JEL Code G22, L12, F36, F41, D40, E44

L. V. SHIRINYAN, A. S. SHIRINYAN

NEW METHODOLOGY OF COMPLEX ASSESSMENT OF THE INSURANCE SERVICES MARKET OF UKRAINE – PART 1: SCALE FACTOR

Abstract

The work presents the first part of a new methodology of complex assessment of the competitiveness of the insurance services market of Ukraine (ISMU). In the framework of such approach it was substantiated that at a global level and within the eurozone ISMU corresponds to a small scale. There are a declining trend (in US dollar) for assets and the insurance penetration, heterogeneity and imbalance of services within the country, the optimal level of market openness, high barriers to entry, a large margin of asset growth. Attractive markets for Ukraine are the insurance markets of counties with transition economies Poland and Turkey.

Постановка проблеми. В умовах інтеграційних процесів виникає питання порівняння страхових ринків різних країн між собою з позицій здатності забезпечувати конкурентні переваги основних гравців на ньому і визначення конкурентоспроможності ринку на

основі двох ключових аспектів: 1) експансії страхових послуг (або масштабів ринку), 2) розподілу послуг (або конкуренції на ринку).

Для зручності опису представлений розділ розкриває перший аспект питання стосовно фактору масштабу, друга складова оцінювання ринку щодо конкуренції буде предметом наступного розділу 1.2.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможності ринку стосовно масштабу корелює з проблемою визначення рівня фінансової безпеки ринку в межах Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [1], аналіз якої стосовно страхового ринку можна знайти у працях О. І. Барановського [2] Г. С. Бовсуновської [3], Т. О. Бочкарьової і О. С. Журавки [4]. Фактор конкуренції гравців на страховому ринку України розкрито у працях О. О. Гаманкової [5], А. М. Єрмошенка [6], Л. В. Шірінян [7], Я. П. Шумелди [8], закордонних авторів К. Торборна (Craig Thorburn) [9], О. Бадуненка (O. Badunenko) [10]. Аналіз конкуренції також резюмується у звітах Нацкомфінпослуг (Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг) [11], зміст яких дублюється в багатьох працях.

У цілому можна констатувати брак праць, де виконано порівняння ринку страхових послуг України (далі – РСПУ) з ринками інших країн. Дослідниками також не здійснюється комплексний інтегральний аналіз конкурентоспроможності всього ринку.

На сьогодні лише одна українська розробка (наукової групи Л. В. Шірінян) пропонує уніфіковану комплексну методологію оцінки конкурентоспроможності РСПУ [7, с. 148]. Результати за таким підходом для страхового ринку України, отримані для 2002–2012 років, є першою спробою вирішення завдання і потребують оновлення та удосконалення. Крім того, підхід не позбавлено дискусійних моментів, оскільки, по-перше, не було запропоновано критеріїв масштабу ринку для врахування експансії послуг. По-друге, потребували удосконалення критерії відкритості ринку і межі капіталізації страховиків з урахуванням сучасних тенденцій та нормативних вимог.

Метою розділу є розробка нової методології комплексної оцінки конкурентоспроможності ринку страхових послуг України в частині визначення фактору масштабу на основі кількісних оцінок і критеріїв показників, а також порівняння зі страховими ринками інших країн.

Представлений науковий пошук охоплює такі пункти аналізу: 1) територіальні межі ринку, 2) щільність страховиків та їхніх філій на ринку, 3) відкритість ринку для іноземних гравців, 4) важливість страхового ринку щодо формування ВВП, 5) щільність розподілу послуг на ринку, 6) бар'єри входження та виходу гравців, 7) межі капіталізації страховиків.

Методологія дослідження. Традиційно поняття «конкурентоспроможності» застосовується для оцінювання на мікрорівні – продукції, підприємства чи на макрорівні – економіки країни загалом. Дотепер невживаною залишається дефініція «конкурентоспроможність ринку» послуг і товарів. Нещодавно відповідну дефініцію запропонували автори даного дослідження, яка для страхового ринку полягає у такому. Поняття «конкурентоспроможність ринку страхових послуг» є комплексною порівняльною характеристикою, що визначає ступінь переваги сукупності показників РСПУ над сукупністю показників ринків страхових послуг інших країн світу (ринків інших галузей економіки), характеризує спроможність вести суперництво і відображає досконалість конкурентної взаємодії суб'єктів такого ринку [12, 13]. Конкурентоспроможність ринку страхових послуг оцінюється порівнянням макроекономічних показників діяльності постачальників послуг, рівнем відкритості ринку і кількістю гравців на ринку, ефективністю використання ресурсів та ступенем впливу ринку на формування ВВП, рівнем конкуренції постачальників і розподілом послуг серед гравців.

Згідно з визначенням поняття «конкурентоспроможність ринку страхових послуг» для виявлення ступеня переваги сукупності показників РСПУ над сукупністю показників ринків інших країн світу вводимо відносні показники конкурентоспроможності: індекс перевищення капіталізації, показник масштабу ринку, індекс перевищення щільності страховиків, індекс перевищення ємності послуг, індекс перевищення доходів страховиків, показники запасу зростання концентрації та активів. За таким підходом порівнюємо РСПУ з відповідними ринками єврозони (країни ЄС і країни Європейської асоціації вільної торгівлі) та інших країн. Для рівнозначного оцінювання акцентуємо увагу на співрозмірні країни єврозони і світу з кількістю населення, що варіюється в межах від 0,25 % до 1 % населення Землі (в Україні проживає близько 0,56 % населення Землі).

Часовий інтервал дослідження становить 10 років (2005–2017 рр.), що зумовлено наявністю статистичної інформації. Використано програмний пакет MS Excel 2016 для економіко-статистичних розрахунків. Валютою для порівняння обрано американський долар (позначено в тексті \$).

Досконалість конкурентної взаємодії суб'єктів РСПУ буде відображено в наступному розділі, серед яких головними є ефективність і концентрація страховиків, показники Герфіндаля – Гіршмана і диспропорцій.

Інформаційними джерелами для розрахунків слугували дані вітчизняних регуляторів – Нацкомфінпослуг і Національного банку України (НБУ), офіційні звітні та статистичні дані уповноважених органів інших країн, дані наукових центрів і міжнародних асоціацій, Організації економічного співробітництва та розвитку (англ. Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD), Світового банку, наукових праць інших авторів.

Викладення основного матеріалу. Проведено огляд РСПУ за допомогою макроекономічних показників: N – кількість страховиків; ВВП – валовий внутрішній продукт України; A – активи всіх страховиків; ВП – валові премії, які визначають фактично доходи від основної діяльності (табл. 1.1.1).

Аналізуючи динаміку макроекономічних показників РСПУ, можна побачити сучасні тренди:

- зростання кількості страховиків (N) до 2008 року, яке вплинуло на зростання загальних активів, стрімке зменшення N після 2014 року, що призвело до зменшення активів у національній валюті;
- номінальне збільшення і коливання значень премій (ВП) та активів (A) у національній валюті і фактичне коливання та зменшення показників у доларах США;
- середня величина активу одного страховика (A/N) зменшувалася від 9,7 млн доларів США (у 2004 р.) до 7,2 млн доларів США (у 2017 р.).

Дані на основі валюти (\$) свідчать, що капіталізація страховиків фактично не відбувалася і на світовому рівні РСПУ за останні 10 років втрачає переваги. Такий підхід виявляє негативні тенденції і спадні результати діяльності українських страховиків, що зумовлює багато критичних зауважень і питань до уповноважених органів, що здійснюють регулювання ринку.

Таблиця 1.1.1

Показники ринку страхових послуг України

Рік	N, шт.	N «non- life»	В національній валюті			В іноземній валюті \$		
			A, млрд грн	ВП, млрд грн	ВВП, млрд грн	ВВП, млрд \$	A, млрд \$	ВП, млрд \$
2004	387	342	20,0	19,43	345,1	64,878	3,760	3,653
2005	398	348	20,9	12,85	441,5	86,151	4,078	2,507
2006	411	356	24,0	13,83	544,2	107,762	4,752	2,739
2007	446	381	32,21	18,01	720,7	142,713	6,378	3,566
2008	469	396	41,93	24,01	948,1	180,001	7,961	3,201
2009	450	378	41,96	20,44	913,3	117,222	5,386	2,564
2010	456	389	45,23	23,08	1079,3	136,007	5,700	2,899
2011	442	378	48,12	22,69	1300,0	163,161	6,039	2,841
2012	415	355	56,22	21,51	1404,7	175,785	7,035	2,689
2013	407	345	66,38	28,66	1465,2	183,310	8,305	3,583
2014	382	325	70,26	26,77	1586,9	133,502	5,911	1,705
2015	361	312	60,73	29,74	1988,5	91,029	2,780	1,315
2016	310	271	56,08	35,17	2385,4	93,357	2,195	1,331
2017	296	261	56,81	43,43	2982,9	112,153	2,156	1,633

Джерело. Згідно з даними Нацкомфінпослуг, Державної служби статистики України, НБУ і середнього за період курсу долара до гривні.

Перейдімо безпосередньо до аналізу показників конкурентоспроможності, що розкривають масштаби ринку та експансію страхових послуг за новою методологією.

Для порівняння ринків уведемо *індекс перевищення капіталізації*, який показує, у скільки разів слід збільшити активи українських страховиків, щоб досягти рівня країни, з якою проводиться порівняння:

$$ІП(A) = A (\text{аналізована країна}) / A (\text{Україна}) \quad (1.1.1)$$

Для повноти опису доцільно також визначати середній розмір активу страховиків країни (який позначимо як CA), $CA = A / N$. Для

РОЗДІЛ 1. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ: МІЖНАРОДНИЙ РОЗРІЗ

оцінювання конкурентоспроможності будемо визначати *індекс перевищення середнього активу страховиків* за співвідношенням:

$$\text{ІП(СА)} = \text{СА (аналізована країна)} / \text{СА (Україна)} \quad (1.1.2)$$

Визначимо місце українського страхового ринку на міжнародному рівні в сучасних умовах (табл. 1.1.2). Дані таблиці 1.1.2 свідчать, що кількість страховиків у країні може суттєво відрізнитися навіть для однакових за розмірами і кількістю населення країн: приміром, це можна побачити для Франції, Італії та Іспанії або для Німеччини і Туреччини.

Таблиця 1.1.2

Порівняння РСПУ і ринків страхових послуг країн світу

Країна	% нас. Землі	N, шт.	N «non-life»	ВВП, млрд \$	A, млрд \$	ВП, млрд \$	ІП(A)	ІП(СА)
Країни з розвинутою економікою								
Німеччина	1,09	538	451	3469	2396,1	215,0	1092	599
Велика Британія	0,87	328	212	2629	2999,5	304,0	1367	1231
Франція	0,86	774 (647; 473)	394 (241)	2463	2843,3	237,6	1295	494
Італія	0,80	215 (197; 1188)	126	1851	946,7	162,4	431	647
Іспанія	0,61	231	199	1233	331,1	73,7	151	193
Канада	0,47	426	203	1529	742,7	114,5	338	235
Австралія	0,34	136	109	1259	257,4	82,2	37	255
Євро-Азійські країни з перехідною економікою								
Туреччина	1,07	62	37	857	40,5	13,7	18	88
Україна	0,56	296	261	112	2,2	1,6	1	1
Польща	0,51	60	35	468	47,0	14,2	21	105
Узбекистан	0,43	27	23	67	0,4	0,2	0,2	2
Румунія	0,26	31	24	187	18,5	2,4	8	80
Казахстан	0,24	32	25	134	2,5	1,0	1	11

Джерело. Систематизовано і пораховано авторами для 2017 року згідно з даними уповноважених органів країн, даними Нацкомфінпослуг, публікації аналітичних центрів і курсу долара [11–25]; у дужках наведено дані з альтернативних джерел інформації.

Дані таблиці 1.1.2 за 2017 рік свідчать, що на світовому рівні та в межах євросони РСПУ має суттєве відставання за більшістю

показників. Удвічі менший за кількістю населення казахський ринок страхових послуг має в 9 разів менше страховиків, однак майже однакові з РСПУ показники ВП, А.

Найбільш привабливими ринками-орієнтирами для України є страхові ринки країн із перехідною економікою Польщі і Туреччини. Аналіз індексу П(А) показує, що для наближення за показниками до рівня Польщі та Туреччини необхідно збільшити капіталізацію та ринкову вартість страховиків майже у 20 разів, до рівня Канади – у 338, Німеччини – майже у 1100 разів.

Порівняння за індексом перевищення середнього капіталу П(СА) показує, що середній актив страховиків Німеччини у 599 разів більший за відповідний в Україні. Для підвищення конкурентоспроможності до рівня страховиків Румунії активи кожного українського страховика необхідно збільшити у 80 разів, а до рівня страховиків Іспанії – у 193 рази, Франції – у 494 разів. Отже, євроінтеграційні процеси на страховому ринку мають супроводжуватись збільшенням вимог до капіталів страховиків для забезпечення конкурентоспроможності національних постачальників.

Територіальний аспект, місткість і масштаби ринку. Масштаби ринку пов'язані з обсягами постачання послуг. Для отримання кількісної оцінки та порівняння позначимо за $ВП_i$ обсяг страхових послуг (валових премій на ринку окремої країни). Для ранжування можна обрати за найкращий результат максимальний обсяг страхових послуг або активів ($ВП_{max}$) країни-лідера. Позицію ринку країни (Y_1) можна визначити за допомогою порівняння величин (у відсотках):

$$Y_1 = 100\% \cdot ВП_i / ВП_{max} \cdot \quad (1.1.3)$$

Інша можливість кількісної оцінки позиції ринку (Y_2) полягає у порівнянні результатів ринку окремої країни із сумарними результатами ринків всіх країн за формулою:

$$Y_2 = 100\% \cdot ВП_i / \sum_{i=1}^M ВП_i \quad (1.1.4)$$

де i – номер країни, $ВП_i$ – сумарний обсяг премій страховиків окремої i -тої країни (регіону), M – загальна кількість країн вибірки.

Масштаби ринку можна оцінити за допомогою класифікації та відповідних критеріїв (табл. 1.1.3).